

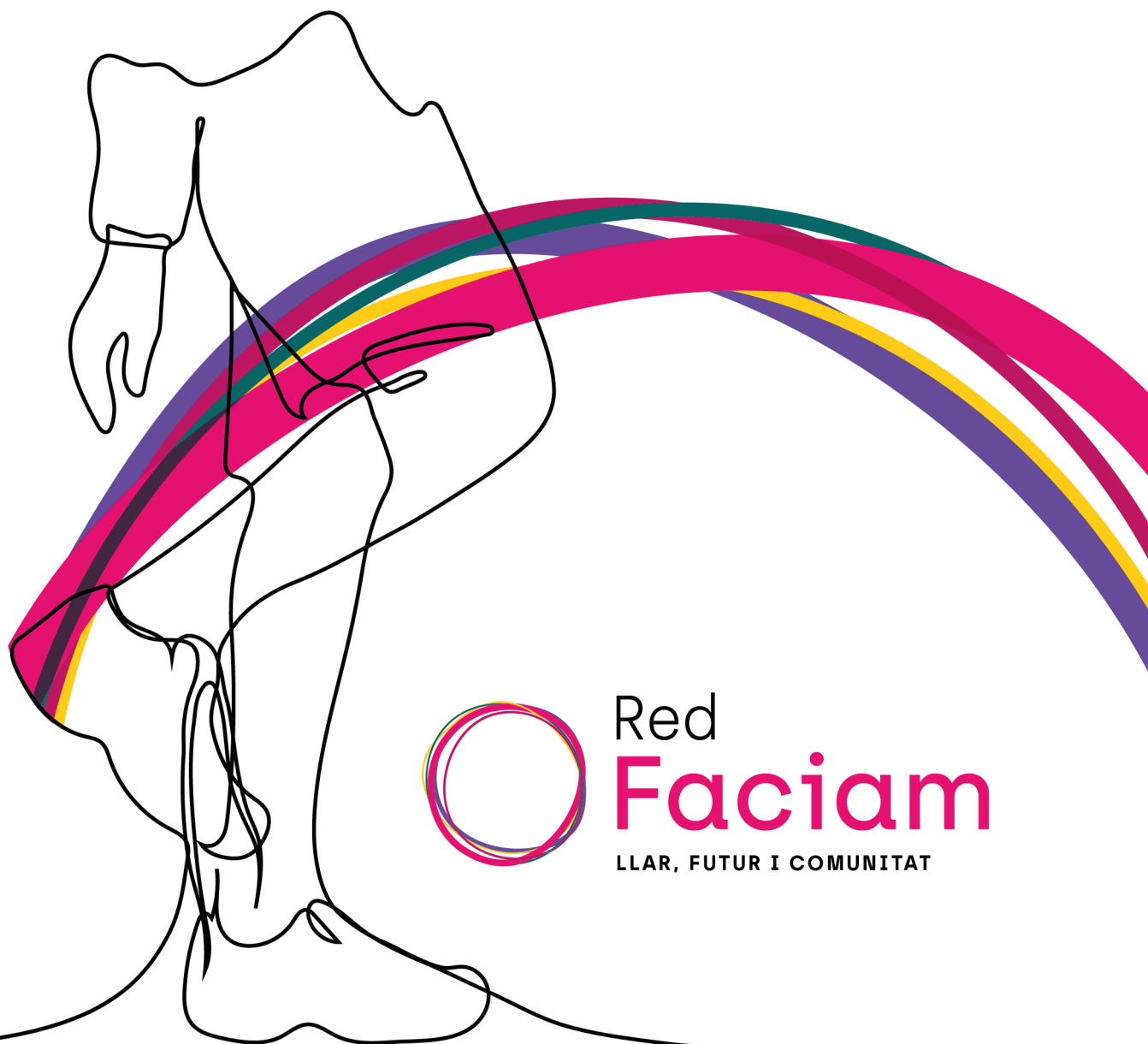
VINCLES
RELACIONALS I
SUPORT SOCIAL
EN EL
SENSELLARISME:

Claus per la
intervenció

Autoria:

Francisco Lorenzo (UNED),
Sebastián Mora (UP Comillas) y
Anabel Ramírez (UP Comillas)

RESUM EXECUTIU

Red
Faciam

LLAR, FUTUR I COMUNITAT

Informe d'investigació:

Vincles relacionals i suport social en el sensellarisme: Claus per a la intervenció

Juny 2024

Equip d'investigació:

Sebastián Mora Rosado

Anabel Ramírez López

Francisco Javier de Lorenzo Gilsanz

Coordinació:

Secretaría Técnica de FACIAM

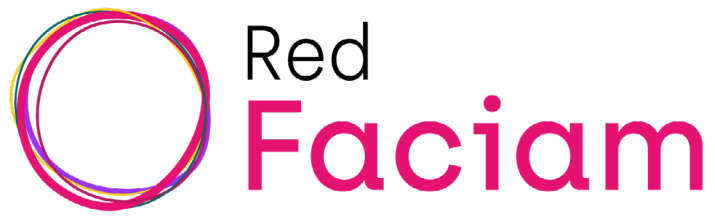

Amb el finançament de:

Maquetació:

Pica Para Arriba, disseny gràfic social

· Resum executiu ·

Aquesta recerca, duta a terme per FACIAM amb la col·laboració de la UNED i la Universidad Pontificia de Comillas, sorgeix de la convicció que les relacions socials que tenen les persones en situació de sensellarisme són fonamentals per comprendre i superar el moment que viuen i, per tant, també per a una intervenció social efectiva en termes d'inclusió social. L'objectiu que ha guiat aquest procés ha estat comprendre les relacions que tenen les persones sense llar i mesurar el que aquestes els aporten per identificar vulnerabilitats a combatre i eines per a la resiliència que es poden enfortir amb l'acompanyament social.

En aquest mesurament s'ha considerat el que les relacions aporten a les persones en dos sentits. Per una banda, el capital social, que fa referència als recursos materials, la informació i els contactes als quals accedeixen a través de les relacions amb altres persones i que els poden ajudar en els seus processos de mobilitat social i en la superació de la seva situació. Per l'altra banda, els *béns relacionals*, on s'integren els afectes, les creences i el sentit de pertinença en els quals es reafirmen les persones per impulsar-se i tirar endavant. Parlem d'*agregat relacional* per referir-nos al capital social i als béns relacionals que les persones obtenen de les seves relacions socials.

En aquesta recerca han participat diverses persones sense llar ateses per la xarxa de les entitats de FACIAM, en el conjunt de territoris on té presència. Per fer-ho, s'ha implementat una metodologia mixta que ha combinat una enquesta amb entrevistes i grups de discussió, i ha tingut com a variables transversals la situació d'exclusió socio-residencial de les persones (categories ETHOS), el gènere, el lloc d'origen i l'edat.

A les pàgines següents es presenten els resultats principals de l'estudi i les propostes per a la intervenció social que han sorgit de l'anàlisi. Sens dubte, el potencial de l'agregat relacional com a recurs per reforçar els processos de recuperació i inclusió de les persones sense llar és enorme, així com ho és per avançar en polítiques i models d'intervenció amb orientació comunitària i que siguin eficaços en la prevenció. Us convidem a acompanyar-nos en aquestes reflexions.

• 01 •

Les relacions socials,
malgrat que es
deteriorin, no són
inexistents per a les
persones en situació
de sensellarisme.

A més, són
fonamentals en
els seus processos
d'inclusió social.

- » La **dimensió relacional** és, com mostra aquest estudi, un espai de vulnerabilitat per qui està en situació de sensellarisme que incideix directament en la seva exclusió social. Les experiències de solitud, la manca de suport social, les pèrdues de persones importants i la distància causada pels processos migratoris, per exemple, interfereixen en la seva possibilitat d'accedir a recursos que millorin la seva situació i d'arrelar afectes, conviccions i pertinences que els permetin tirar endavant. .

- » Però, malgrat les adversitats extremes, el sensellarisme no elimina la dimensió relacional de les persones. Les relacions amb les persones que treballen a les entitats socials i als serveis socials, amb familiars i amb amics i amigues són essencials perquè proporcionen recursos, afecte i suport. Aquestes relacions, que són fonamentals per a la motivació i el canvi personal, mantenen l'accés al capital social i als béns relacionals. Aquestes relacions tenen un paper crucial en les identitats i les creences de les persones sense llar. .

Estem atenent el protagonisme que les relacions socials tenen, en els dos sentits, per a la inclusió i la mobilitat social?

El repte de la intervenció social és integrar accions de millora del capital social i els béns relacionals de les persones impulsant les seves fonts, és a dir, les relacions i els vincles significatius amb altres persones. Això implica, per exemple, reforçar l'enfocament comunitari dels projectes; innovar en metodologies que amplii les connexions i les xarxes de protecció de les persones més enllà dels límits de les organitzacions; i incorporar tècniques i eines per diagnosticar les realitats relacionals i incorporar-les en l'acompanyament personalitzat. L'enfortiment continu de les habilitats relacionals dels equips és un punt que suma.

· 02 ·

Les persones sense
llar reclamen, en
primer lloc, cobrir
les necessitats
bàsiques i ho valoren
especialment. No
obstant això, quan
defineixen el que és
més important per a
elles parlen dels béns
relacionals.

- » L'estudi revela que per a les persones en situació de sensellarisme és crucial articular diferents dimensions relacionals, ja que l'accés al capital social, encara que és vital, no és suficient per a una inclusió social satisfactòria. L'afecte, els valors i el sentit de pertinença, per exemple, són recursos que, en potenciar l'ajuda material, faciliten processos de transformació personal i col·lectiva.

- » Amb tot, la intervenció social tendeix a centrar-se a suplir necessitats bàsiques minimitzant la importància dels vincles morals, afectius i espirituals, la qual cosa pot limitar l'impacte integral i sostingut en el temps. Això es reflecteix en el fet que el personal professional i voluntari dels programes i projectes socials aporta més capital social que béns relacionals a les persones sense llar, segons mostra l'estudi.

Com es pot avançar en un enfocament d'acompanyament integral centrat en la persona?

El repte de la intervenció social és superar els programes d'emergència basats exclusivament en la solució de necessitats bàsiques, sense obviar la rellevància d'aquestes prestacions, per abordar la dimensió relacional de les persones. En la intervenció social es dona per fet afavorir l'accés al capital social. Potser, llavors, la tasca és incorporar el treball sobre els béns relacionals com a part essencial de la pràctica quotidiana perquè la inclusió social requereix també fomentar sentits, valors i afecte a través de relacions amb els altres.

• 03 •

Per a les persones
que es troben sense
llar, el respecte i la
confiança són les
claus d'una bona
relació interpersonal.

- » El **respecte i la confiança** són essencials en les relacions socials i la intervenció social. D'una banda, les persones defineixen el respecte en tres dimensions: cap a un mateix/una mateixa, cap a les altres persones i cap a les seves opinions. I, de l'altra banda, la confiança, afirmen, és crucial en contextos d'exclusió social i per enfrontar la inseguretat i la incertesa. Per això, aquestes dimensions són vitals per construir relacions productives en la intervenció social. .

- » Per **fomentar béns relacionals transformables en recursos tangibles** és fonamental reconèixer el protagonisme de les persones des del principi. Tot i això, l'estudi mostra poques referències a la participació en la gestió dels centres i els projectes; aquesta gestió és més un discurs de les i els professionals que una pràctica instaurada en les entitats. .

Reconeixem les persones amb qui treballem com a agents autònoms i amb capacitat d'incidència?

El repte de la intervenció social és fer realitat un enfocament desinstitucionalitzador en el qual la cura sigui la base per aconseguir l'emancipació personal i la no prolongació innecessària d'una situació que ha de ser momentània. Això implica impulsar les capacitats de les persones per prendre decisions personals i col·lectives. D'aquesta manera, aconseguiran que les seves experiències siguin inputs per respondre a les seves necessitats. Així, a més d'aportar a la subjectivació política i la identitat social de les persones, es millora l'impacte dels projectes.

• 04 •

El gènere, l'edat,
el lloc d'origen i la
situació d'exclusió
socio-residencial
incideixen en la
qualitat de les
relacions de les
persones sense llar,
igual que la salut i
les experiències de
violència viscudes.

- » La vulnerabilitat relacional és especialment crítica per a les persones que viuen en ETHOS 1 o 2, tenen més de 64 anys, nacionalitat espanyola, presenten alguna discapacitat o es troben en molt mal estat de salut i ànim; són les que mostren la puntuació més baixa tant en capital social com en béns relacionals. Per la seva banda, les persones joves tenen millors puntuacions en arrelament, però les tenen baixes en capital social, i més de la meitat de les persones estrangeres presenten nivells baixos en totes dues dimensions.
- » Les persones que han patit violències, especialment les dones, tenen nivells més alts de capital social que de béns relacionals, potser per les relacions de suport que generen aquest tipus de dificultats. La violència afecta una de cada dues persones sense llar, i tres de cada quatre dones en aquesta situació han patit algun tipus de violència.

Estem donant respostes adequades a les diverses necessitats i demandes de les persones en termes relacionals?

El repte per a la intervenció social és enfortir les relacions socials de les persones a través de serveis plurals fonamentats en un enfocament interseccional i en el principi d'integralitat. Les persones són diverses i requereixen suports relacionals diversos i en diferents dimensions alhora. Centrar-nos en les persones implica, per això, reconèixer particularitats, interseccions i complexitats, sense construir una persona dividida.

• 05 •

Els professionals i les
persones voluntàries
de les entitats i els
projectes socials
tenen un paper
protagonista en la
dimensió relacional
de les persones sense
llar.

- » Més de la meitat del capital social de les persones sense llar ve de professionals i voluntaris i voluntàries dels projectes socials en els quals participen, que proporcionen, principalment, ajuda material i informació, però menys influència en termes de contactes i xarxes. A més, ofereixen afecte, valors i formes d'identificació social. En aquests aspectes, els equips de les entitats de FACIAM fan una contribució significativament superior en comparació amb altres entitats.
- » Aquest suport és crucial per a aquelles persones que es troben en circumstàncies de vulnerabilitat extrema, com les dones i les persones en situacions d'ETHOS 1 i 2, grans, sense educació primària, vídues, de nacionalitat espanyola, amb discapacitat i amb mal estat d'ànim o de salut. En aquest marc, les persones reconeixen la importància del suport rebut en termes de capital social, però són les actituds positives de professionals i voluntaris i voluntàries i el tracte rebut el que més valoren, la seva aportació intangible, qualitativa.

Volem ser, com a persones, eines per al canvi?

El repte per a la intervenció social és dissenyar acompanyaments a partir de les fortaleses de les persones i no des de les mancances, fent servir les relacions significatives existents com a eines per a la recuperació. Això ens inclou a nosaltres. Per això, es tracta de posar el nostre coneixement al servei del canvi, però també qui som com a persones, aprenent de les experiències per a no transitar de relacions de suport cap a relacions de dependència.

• 06 •

Els familiars tenen el pes més important en els béns relacionals de les persones sense llar. No obstant això, a vegades aquestes experiències apareixen com una memòria idealitzada del que van ser.

- » En el conjunt de relacions de les persones en situació de sensellarisme, la mare i el pare són figures especialment significatives, seguides per la parella i fills i filles. Encara que no tenen gran pes en l'accés a capital social (més de la meitat de les persones no rep ajuda econòmica o material d'elles), són essencials en l'àmbit dels béns relacionals, especialment la mare, el pare i les àvies.
- » Les persones sense llar reben d'aquestes figures sobretot companyia, afecte, valors, consells i un sentit de pertinença a un grup. No obstant això, aquestes relacions sovint són recordades de manera idealitzada perquè la proximitat s'ha perdut, la qual cosa també implica la pèrdua dels afectes, les conviccions i els sentits que brindaven.

Com acompanyar les persones en els seus processos de memòria aportant una reconciliació amb el passat que les faci fortes en el present?

El repte de la intervenció social és incorporar i no obviar en l'acompanyament emocional la resignificació de successos i relacions vitals rellevants transformant-los en recursos útils per afrontar nous esdeveniments i crear o reconstruir relacions en clau positiva. S'ha d'abordar amb especial cura qualsevol canvi que pugui tenir un impacte significatiu en el relat emocional de les persones (com el pas d'un recurs d'atenció a un altre) perquè aquest no sembli un abandó sinó una transició. També l'ús de tècniques i eines d'(auto)cura, de narració autobiogràfica i de prospecció vital.

• 07 •

Els grups són
fonamentals en
l'agregat relacional
de les persones sense
llar. No obstant això,
la dimensió grupal
està poc present en
els seus relats sobre
la intervenció social.

- » Aquest estudi revela que els grups són bàsics en el suport relacional positiu per a les persones en situació de sensellarisme i destaca les relacions significatives amb altres en la mateixa situació. Encara que les experiències negatives són comunes, especialment amb grups d'iguals, aquests grups proporcionen seguretat, confiança i una identitat compartida, malgrat la traïció i l'egoisme.

- » Les relacions amb persones que no comparteixen la mateixa situació són també fonamentals per a les persones en situació de sensellarisme. No podem oblidar que el capital social del qual disposa una persona (la seva quantitat i la seva qualitat) depèn dels grups als quals pertany i dels seus membres. També són importants aquells grups que aporten altres béns relacionals.

Estem aprofitant prou el treball grupal amb les persones com a catalitzador dels processos d'inclusió social?

El repte de la intervenció social és promocionar relacions grupals que sumin als processos d'inclusió, tot treballant tant els vincles entre iguals, amb un enfocament terapèutic basat en la cura, com les connexions amb altres grups en espais diferenciats que són portadors de més capital social potencial. Una figura que pot facilitar i intermediar aquests processos és el *peer worker* (treballador/treballadora parell).

• 08 •

L'aportació de capital social i béns relacionals que les persones sense llar reben dels actors comunitaris és poc significativa.

- » En una situació normalitzada, les relacions creades en l'entorn laboral són font de recursos, informació i contactes (capital social), mentre que els vincles amb veïns aporten la identitat, l'autoestima i la pertinença social (béns relacionals). Donades les dificultats que les persones sense llar tenen per participar en aquests àmbits, el veïnat i els companys de feina, quan n'hi ha, tenen un paper més que secundari en el seu agregat relacional.

- » A aquest **afebliment dels llaços comunitaris** (potencials o de facto) se suma un entorn hostil amb les persones en situació de sensellarisme que els exposa constantment al dany, la violència i la discriminació. .

Com ser entitats socials desinstitucionalitzadores?

El repte de la intervenció social és obrir les portes de les entitats, treballar amb l'entorn, actuar als barris, mobilitzar i sensibilitzar la ciutadania, posicionar-se com a agents frontissa amb les comunitats. Això, que ha de ser un punt neuràlgic del debat públic, és un repte compartit amb l'administració pública i la societat. Els programes amb base comunitària són l'horitzó al qual hem d'arribar, però amb cura per no deixar les persones sense protecció. Necessitem un procés de transició en el qual les institucions socials tinguin un rol important i es generin polítiques d'enfortiment del tercer sector.

• 09 •

Les pèrdues viscudes
per les persones
que no tenen llar
han obert ferides
que s'alimenten
constantment. Són
pèrdues de vincles
i d'allò que aporta
cada relació.

- » No és només que gran part de les persones sense llar hagin tingut pèrdues significatives a les seves vides, sinó que és, sobretot, que per a elles aquestes pèrdues tenen una relació directa amb la seva situació actual i són, alhora, font de motivació i resiliència quan s'aconsegueixen rescabalar.

- » Es tracta de pèrdues associades a la mort de persones significatives: una mare, un pare, un fill, una parella. Però també d'altres tipus de pèrdues. Les ruptures relacionals, que suposen un distanciament enfront de figures que són importants en el relat vital i que deixen un buit; o les pèrdues per distància geogràfica que presenten una vivesa especial perquè la "ferida" s'alimenta constantment en haver-hi relació, però no poder-hi comptar; o les ruptures col·lectives que tenen a veure amb l'horror de la guerra i la violència estructural, amb tots els morts, no sempre pròxims ni coneguts, que han estat deixats *allà*.

Som conscients del paper que tenim en una possible perpetuació de les pèrdues i el dolor de les persones?

El repte de la intervenció social és transitar cap a models de revisió del trauma i abordatge del dol, en totes les dimensions i complexitats, per evitar reproduir-los amb enfocaments que afirmen jerarquies, relacions de poder i la institucionalització de les persones. Això significa abordar, des de l'acompanyament i la cura, el trauma inconscient, desenvolupant metodologies i processos específics per a això. Incorporar els postulats dels Serveis Conscients del Trauma i afavorir la formació d'equips especialitzats són accions per avançar en aquesta via.

• 10 •

Les creences i
pràctiques espirituals
de les persones que
es troben sense
llar tenen un lloc
important en el seu
agregat relacional.

- » Les persones en situació de sensellarisme tenen un **nivell de creences i pràctiques religioses més gran que la població general**. Aquestes creences, a més, tenen un gran pes en la manera com afronten la vida i la seva situació, mentre que la filiació religiosa aporta accés tant a capital social com a béns relacionals.
- » Per exemple, el centre religiós té més importància en aquests dos àmbits de les relacions que la feina o el veïnatge, i les persones que són practicants d'una religió en presenten nivells més alts, d'un i de l'altre, que aquelles que no ho són.

Com integrar la dimensió espiritual de les persones, a causa del seu valor per a la resiliència, en els processos d'inclusió?

El repte per a la intervenció social és afirmar un model centrat en la persona capaç de comprendre el conjunt de les dimensions que la conformen per donar respostes integrals a les seves necessitats i aprofitar les fortaleces que proporciona cadascuna. Això inclou la religiositat i l'espiritualitat. Disposar d'espais que facilitin les pràctiques espirituals, des d'un enfocament intercultural que reconegui i respecti la diversitat, és una acció possible en aquest sentit.

Red
Faciam

LLAR, FUTUR I COMUNITAT